

پاسداری از خط فارسی

دکتر شاهین سپینتا

انفورماتیک، وزارت ارتباطات و فن‌آوری اطلاعات، وزارت فرهنگ و ارشاد، وزارت آموزش و پرورش یا رسانه‌های گروهی انجام نشده است و تنها به وعده‌دادن‌های بی‌عمل بسنده کرده‌اند.

از سویی دیگر، در نهایت شگفتی شاهدیم که رسانه‌های گروهی دولتی هم‌چون صدا و سیما جمهوری اسلامی در برنامه‌های رادیو و تلویزیون از مخاطبان خود خواستار می‌شوند تا پیام‌های خود را با حروف انگلیسی ارسال نمایند تا راحت‌تر خوانده شود، یا برخی سازمان‌های دولتی و برخی از بانک‌ها اخبار و آگهی‌های بازرگانی خود را با الفبای انگلیسی برای مشترکان و مشتری‌های خود می‌فرستند.

اگر وزارت ارتباطات بخشی از درآمدهای نجومی ناشی از فرستادن پیام کوتاه و هم‌چنین دریافت آگهی‌های پیام کوتاه از شرکت‌های بازرگانی را برای پاسداشت خط فارسی هزینه نموده و به‌منظور تشویق مشترکان تلفن همراه هزینه ارسال پیام‌های کوتاه با خط فارسی را نیم‌بها یا با درصد قابل توجهی تخفیف محاسبه نماید و شرکت مخابرات نیز تسهیلاتی را برای تبدیل زبان گوشی‌های تلفن همراه از انگلیسی به فارسی فراهم نماید تا هم از آسیب فنی به گوشی‌ها پیشگیری شود و هم دست سودجویان کوتاه شود، می‌توان امیدوار بود که به‌کارگیری خط فارسی در کوتاه‌مدت در بین شمار زیادی از مشترکان تلفن همراه گسترش یابد.

از سویی، چنان‌که گفته شد شمار زیادی از کاربران اینترنت نیز رایانامه‌ها، ایمیل‌ها، پیام‌ها و دیدگاه‌های خود را بر روی تارنگارها و تارنماها با حروف انگلیسی می‌نگارند و با بی‌شرمی و بی‌غیرتی این خط را «فنگلیسی» نام می‌نهند. برخی از دوستداران زبان فارسی نیز که به کاستی‌های حروف الفبای لاتین برای نگارش زبان فارسی آگاهی دارند، اما به‌ناچار از این الفبا استفاده می‌کنند. برای تکمیل آن به استفاده از علامت‌های قراردادی و پیچ و خم‌های آوانگاری روی آورده‌اند و ناخواسته نگارش و خواندن آن را دشوارتر کرده‌اند. این همه در حالی‌ست که در سامانه‌های رایانه‌ای امکان به‌کارگیری خط فارسی و فرستادن رایانامه و پیام با قلم‌های زیبای فارسی وجود دارد و با توجه به آسانی به‌کارگیری آن و رشد جهشی دانش فنی رایانه در میان فارسی‌زبانان و هم‌میهنان و هم‌چنین حضور ایرانیان موفق در شرکت‌های صاحب نام رایانه‌ای جهان و تولید صدها نرم‌افزار فارسی‌ساز برنامه‌های رایانه‌ای، هیچ توجیهی برای استفاده از حروف انگلیسی به جای فارسی پذیرفتنی نخواهد بود. اگر هم نواقص و اشکالاتی در هنگام استفاده از این برنامه‌ها روی می‌دهد، قطعاً با پیگیری هم‌میهنان قابل رفع خواهد بود. پس به‌نظر می‌رسد که در این مورد غیرت ملی و به‌دنبال آن عزم و اراده ملی برای پاسداری از خط زیبای فارسی تنها راه چاره خواهد بود. بی‌گمان نمی‌توان نشست و دست روی دست گذاشت تا شاید روزی

چندی پیش (خرداد ۱۳۸۶) گروهی از اعضای هیات علمی گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه تهران با انتشار بیانیه‌ی، بایستگی پاسداری از خط فارسی را به همه‌ی فارسی‌زبانان و بویژه هم‌میهنان یادآور شدند و ضمن اشاره به ناچاری میلیون‌ها نفر از کاربران رایانه و مشترکان تلفن‌های همراه در استفاده از خط بیگانه برای فرستادن پیام کوتاه، از همه‌ی استادان و پژوهشگران زبان و ادب فارسی و متخصصان دلسوز کشور خواستار شدند تا با همه‌ی توان علمی و عملی خویش در زدودن کاستی‌هایی که در این راه وجود دارد، بکوشد.

این هشدار به‌جای استادان زبان و ادب فارسی بیانگر این واقعیت است که در هنگامه‌ی که زبان فارسی از هر سو مورد بی‌مهری دوست و بیگانه قرار گرفته و پیوسته زخم‌های گوناگون بر پیکرش وارد می‌شود. خط فارسی نیز از این بی‌مهری‌ها بی‌نصیب نمانده است. زمانی نغمه‌ی شوم تغییر الفبای فارسی و جایگزینی آن با الفبای ناقص لاتین به گوش می‌رسد، با این بهانه‌ها که یادگرفتن خط فارسی دشوار یا چشم را می‌آزارد و یا نگارش با خط فارسی دقیق نیست و یا خطی عربی و بیگانه است و امروز با فراگیر شدن کاربری فن‌آوری‌های نوین، کاربران رایانه ناخودآگاه بهره‌گیری از خط بیگانه را بر خط فارسی ترجیح می‌دهند و هیچ برنامه مشخصی برای پیشگیری از این همه‌گیری خطرناک از سوی هیچ نهادی ارائه نشده است.

باید پذیرفت که امروزه کاربرد رایانه و تلفن همراه بخشی جدانشدنی از زندگی روزانه میلیون‌ها ایرانی و فارسی‌زبانان در سراسر جهان است. در حال حاضر بیش از هشت و نیم میلیون مشترک تلفن همراه در کشور وجود دارد. براساس گزارش مخابرات روزانه حدود ۱۱ میلیون «پیامک» بین این ۸/۵ میلیون مشترک تبادل می‌شود ماهانه این رقم به ۳۳۰ میلیون پیام کوتاه می‌رسد. یعنی ماهانه پنج میلیارد و ۲۸۰ میلیون تومان و سالانه به‌طور تقریبی ۶۳ میلیارد تومان درآمد نصیب مخابرات کشور می‌شود. استفاده از این فن‌آوری در برخی مناسبت‌ها چنان افزایش می‌یابد که در میان کشورهای مختلف جهان یک رکوردشکنی به‌شمار می‌رود. چنان‌که مشترکان تلفن همراه در نخستین روز از نوروز سال ۱۳۸۶ (عصر ۲۹ اسفند ۸۵ تا عصر روز اول فروردین ماه ۸۶) بیش از ۱۱۸ میلیون و ۲۰۰ هزار پیام کوتاه شادباش نوروزی فرستادند. اما متأسفانه در حدود ۹۰ درصد از کاربران این فن‌آوری به‌خاطر نارسایی‌های موجود در فرستادن پیام به خط فارسی و گران‌تر تمام شدن هزینه فرستادن «پیامک» با استفاده از «سامانه پیام کوتاه» به استفاده از حروف الفبای انگلیسی روی می‌آورند. اما شوربختانه تاکنون برای زدودن این ننگ تاریخی هیچ واکنش شایسته‌ی از سوی اعضای فرهنگستان زبان و ادب فارسی، شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی، شورای عالی انقلاب فرهنگی، وزارت فرهنگ و آموزش عالی، شورای عالی

مسوولان کشور بیدار شوند و قانون یا آیین‌نامه‌یی برای پاسداری از خط فارسی صادر نمایند و همگان را به اجرای آن فرابخوانند. از این روی شایسته خواهد بود که همه‌ی دوستداران خط فارسی درگام نخست، گوشی‌های تلفن همراه خود را به خط زیبای فارسی مجهز کنند و یا از گوشی‌هایی استفاده کنند که از خط فارسی پشتیبانی می‌کند و تنها با این خط پیام کوتاه بفرستند و به دوستانی نیز که با حروف انگلیسی برای آنان پیام کوتاه فرستاده‌اند، پاسخ دهند: «دوست گرامی، در راستای پاسداری از خط و زبان فارسی به پیام‌هایی که با حروف بیگانه فرستاده شوند، پاسخ نخواهم داد. خواهشمندم پیام کوتاه خود را به خط فارسی بفرستید».

کاربران اینترنت نیز می‌توانند به همین شیوه دوستان خود را به فرستادن رایانامه و پیام با خط فارسی فرابخوانند و تا آن‌جا که می‌شود از پاسخ‌گویی به نامه‌هایی که با خط بیگانه فرستاده می‌شوند، خودداری نمایند و پی‌درپی فارسی‌نگاری را از دوستان خود خواهان شوند.

همه به یاد داریم که در سال‌های اخیر چه آن هنگام که بیگانگان به‌جای نام جاودانه خلیج همیشه فارس از ترکیب جعلی خلیج عربی استفاده نمودند و چه آن هنگام که با ساختن فیلم توهین‌آمیز ۳۰۰ نوک تیز حمله‌های خود را به سوی فرهنگ و هویت ایرانیان نشانه گرفتند، گروه‌های پُرشمار از ایرانیان و فارسی‌زبانان بویژه جوانان، با بهره‌گیری از ابزارهای گوناگون هم‌چون رسانه‌های گروهی و فن‌آوری‌های نوین ارتباطی به مبارزه با این یورش‌های فرهنگی برخاستند. اما جای شگفتی‌ست که در این هنگامه‌ی بی‌مهری با خط فارسی در محیط اینترنت و به هنگام استفاده از تلفن همراه، هنوز غیرت ملی ما بیدار نشده و عزم و اراده‌یی برای پاسداری از خط فارسی در میان ایرانیان پدید نیامده است.

شگفت‌تر این‌که در میان برخی از دوستداران زبان فارسی نیز که برای به‌کارگیری واژه‌های فارسی سره توجه زیادی از خود نشان می‌دهند کم‌تر انگیزه‌یی برای پاسداشت خط فارسی دیده می‌شود و این بی‌انگیزگی را گاه در میان برخی از دوستداران میراث فرهنگی نیز می‌توان دید. اما اگر با یک دید علمی و فراگیر به مفهوم میراث فرهنگی توجه کنیم به روشنی در خواهیم یافت که میراث فرهنگی تنها سازه‌های کهن و گنجینه‌های هنری و تاریخی برآمده از خاک نیست. از جشن‌ها و آیین‌ها، خوراک‌ها و پوشش‌های سنتی مردم، رقص‌ها و موسیقی محلی نواحی مختلف، بازی‌های محلی و باورهای عامه‌ی مردم تا خط فارسی یعنی خطی که **شاهنامه، گلستان، بوستان و مثنوی** را با آن نوشته‌اند، همه و همه در شمار میراث فرهنگی ایرانیان هستند.

نگاهی به تاریخچه‌ی خط نشان می‌دهد که خط امروزی ما که با اندک تفاوت‌هایی زبان‌های فارسی، عربی، ترکی، کردی، اردو، پشتو و... را با آن می‌نگارند و نزد ما با نام «خط فارسی» شناخته می‌شود، برخلاف آن‌که برخی به نادرست آن را خط عربی می‌پندارند. ریشه و پایه‌اش خط ایرانی «آم دبیره» است که در گذر تاریخ با دگرگونی‌هایی با نام «خط هاماورانی» یا «حَمیری» یا «مُسند» ابتدا از ایران به هاماوران و سپس از آن‌جا به عربستان راه یافته است و در سده‌ی یکم هجری در عربستان به «خط کوفی» مشهور شده است و در سده‌های نخست دوره‌ی اسلامی و پس از آن ایرانیان با دانش و هنر خود در گسترش و تکمیل آن بسیار کوشیده‌اند. چنان‌که یک ایرانی به نام «ابوالاسود دوئلی» برای آن خط

بی‌نقطه، نقطه وضع کرد و ایرانیان دیگری هم‌چون «به‌آفرید نیشابوری»، «ابوحاتم بلخی»، «ابراهیم سَکزی»، «مالک دینار ایرانی»، «خوش‌نام»، «ذوالریاستین ایرانی»، «خواجه ابوالعالی ایرانی»، «ابن مقله بیضاوی»، «حسین حلاج بیضاوی»، «میرعلی تبریزی»، «صالح بن علی رازی»، «جعفر بایسنقری»، «اطهر تبریزی»، «علی‌رضا عباسی»، «حسین علی مشهدی»، «ملک محمد قزوینی»، «شاه‌محمد نیشابوری»، «میرعماد سیفی قزوینی»، «شفیعی اصفهانی»، «آقا غلام‌رضا» و «رضا کلهر» در تکمیل و خوش‌نویسی خط فارسی و ابداع قلم‌های زیبای فارسی رنج‌های بسیار کشیدند و خون‌دل‌ها خوردند.

(چهل گفتار از چهل استاد در ایران‌شناسی، ویراستار پروفیسور سیدحسن امین، مقاله‌ی «خط، کتیبه و مجسمه»، به قلم رکن‌الدین همایون فرخ)

اکنون ما را چه می‌شود که تلاش‌های نیاکان‌مان برای گسترش و پاسداشت خط فارسی را که شایسته است آن را «دری دبیره» بنامیم، به هیچ می‌انگاریم؟ چرا «دشواری‌ها» را بهانه می‌کنیم و از زیر بار مسوولیت تاریخی خود شانه خالی می‌کنیم؟ بی‌گمان ما در این راه با دشواری‌های نیز روبه‌رو خواهیم بود، اما نباید فراموش کرد که برای انجام این کار بزرگ و پُر اهمیت همه‌ی این دشواری‌ها ناچیز می‌نماید و این تازه بخش کوچکی از کار است.

لزوم نگارش دفترچه‌های راهنمای کالاهای مصرفی وارداتی با زبان و خط فارسی به‌هنگام ورود به کشور، درج نام و نماد فارسی بر روی تولیدات صنعتی داخلی و تابلوهای فروشگاه‌ها و کارخانه‌ها (در کنار نام به زبان جهانی)، ایجاد فرهنگستان مشترک زبان و ادب فارسی در بین کشورهای فارسی‌زبان، به‌کارگیری شیوه‌های نوین علمی در نگارش خط فارسی به‌صورت مشترک در کشورهای فارسی‌زبان و تلاش برای جایگزینی خط فارسی به‌جای خط روسی در کشور هم‌ریشه و هم‌زبان تاجیکستان و... نیز موارد بسیارمهم دیگر هستند که باید به شیوه‌ی منطقی و به دور از هیجانات زودگذر و احساسات غیرمنطقی (همانند آن‌چه در سال‌های نخست پس از انقلاب ۱۳۵۷ روی داد) به این موارد نیز پرداخت و برای دستیابی به راه‌کارهای قانونی از روش‌های علمی و منطقی بهره گرفت و این کار مهم البته به برنامه‌ریزی ملون و درازمدت نیاز دارد. ■

مادر

بخشی از یک قصیده

اثر طبع زنده‌یاد استاد سید علینقی امین

آن‌که یاد اوست در دل جاودانی، مادر است
 آن‌که ما را داد درس زندگانی، مادر است
 آن‌که در دست تو، مفتاح سعادت، می‌نهد
 نکته‌سنجان، گفته‌اند از نکته‌دانی، مادر است
 آن‌که از فکر بلندش می‌تواند طفل را
 شیرمردی سازد و کشورستانی، مادر است
 جنت فردوس اگر خواهی، رضای مام جو
 مایه‌ی عیش و سرور و شادمانی، مادر است
 هستی‌ات با هستی مادر، غرض، پیوسته‌دان
 آن‌که تا او هست قدرش را ندانی، مادر است